

Jelena Byś

Problemy wynikające z wejścia w życie ustawy RRFSR "O wolności wyznań" z dnia 25 października 1990 roku

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 49/3-4, 183-209

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JELENA BYŚ

PROBLEMY WYNIKAJĄCE Z WEJŚCIA W ŻYCIE USTAWY RRFSR O WOLNOŚCI WYZNAŃ Z DNIA 25 PAŹDZIERNIKA 1990 ROKU

Treść: Wstęp. – 1. Problemy równości międzywyznaniowej. – 1.1. Pierwszeństwo Kościoła prawosławnego nad innymi związkami wyznaniowymi. – 1.2. Zarzuty zwierzchników prawosławia wobec Kościoła katolickiego. – 2. Problemy dotyczące majątku związków wyznaniowych. – 2.1. Stosunek ustaw podatkowych do związków wyznaniowych. – 2.2. Problem zwrotu majątku kościelnego. – 3. Dostęp do środków społecznego przekazu. – 4. Zagadnienie zastępczej służby wojskowej. – Podsumowanie.

Wstęp

Wejście w życie nowego aktu prawnego, ustawy RRFSR *O wolności wyznań z 25 października 1990 r.*, spowodowało niemało problemów w życiu społecznym, jak również w życiu samych związków wyznaniowych. W tym artykule pozwolę sobie przedstawić i omówić wybrane zagadnienia, jakie stały się przedmiotem dyskusji. Tak więc zostaną tu przedstawione zagadnienia równości międzywyznaniowej, uregulowania prawne dotyczące posiadania własności majątkowej przez związki wyznaniowe, dostęp związków wyznaniowych do środków społecznego przekazu oraz zagadnienie zastępczej służby wojskowej.

1. Problemy równości międzywyznaniowej

Ustawa RRFSR *O wolności wyznań* w art. 5 gwarantuje równouprawnienie wszystkich działających na terytorium RRFSR związków wyznaniowych wobec ustawy. Rozszerzając to stwierdzenie, art. 10 stanowi: *Wszystkie wyznania i związki wyznaniowe są równe wobec prawa państwowego. Żadna religia lub związek wyznaniowy nie korzysta z żadnych przywilejów i nie może być narażo-*

na na żadne ograniczenia w porównaniu z innymi. Państwo jest neutralne w sprawach dotyczących wolności wyznań i przekonań, to znaczy nie stoi po stronie żadnej religii i światopoglądu. To prawo równości związków wyznaniowych wobec prawa w rzeczywistości nastrocza wiele problemów. Po kilkuletnim działaniu ustawy pojawiły się problemy dotyczące równości międzywyznaniowej, a przede wszystkim takie jak: pierwszeństwo jednego wyznania nad innymi i prozelityzmu zarzucanego Kościołowi katolickiemu przez zwierzchników prawosławia.

1.1. Pierwszeństwo Kościoła prawosławnego nad innymi związkami wyznaniowymi

Komitet Rady Najwyższej Federacji Rosyjskiej /odtąd: Komitet RN FR/ ds. Wolności Sumienia, Wyznania, Miłosierdzia i Charytatywnej Działalności, utworzony w 1990 r., po wydaniu ustawy *O wolności wyznań*, zajął się wprowadzeniem jej w życie. Sporządził on nową redakcję zasady wolności sumienia, która została zaakceptowana i przyjęta przez Zjazd Ludowych Deputowanych ds. nowej Konstytucji FR z 1993 roku. Z inicjatywy Komitetu po raz pierwszy w państwie zostało zorganizowane zebranie głównych przedstawicieli wszystkich związków wyznaniowych działających na terytorium FR. Celem spotkania była idea jedności, współpracy i moralnego postępowania. Uczestnicy jednogłośnie zaznaczyli, że w społeczeństwie rozdartym sprzecznościami trudno dalej żyć bez wiary w dobro¹.

Znamienne dla dzisiejszej Rosji jest to, że według nowego prawa uznaje się oddzielenie Kościoła, lecz de facto są tworzone instytucje, których zadaniem jest w istocie kontrola instytucji religijnych. Tę pracę podejmują ci sami ludzie, którzy za czasów radzieckich byli w instytucjach kontroli i nadal reprezentują te same grupy interesu. Rezultatem takiej działalności jest próba zastąpienia jednej ideologii inną, a służy temu idea stworzenia kościoła państwowego, która dobrze jest przyjmowana przez część środowiska Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego /odtąd: RKP/. Za realizacją tej koncepcji stoją przede wszystkim – motywy ekonomiczne, doktrynalne, racje polityczne i psychologiczne, obrona kulturalno-psychologicznej

¹ W. S. P o ł o s i n, *Krąg naszych zabor. Bez duchowości net Rossii*, w: Narodnyj deputat, Moskwa 1992, n. 9, s. 28-29.

tożsamości, tradycje prawne i historyczno-normatywne. Identyfikację RKP z państwem jedni rozumieją jako *etatyzację Kościoła prawosławnego* – co może być dla niego zabójcze, inni zaś uważają, że dialog międzywyznaniowy jest sposobem na uwewnętrznienie wiary, a tym samym i na umocnienie RKP. Natomiast B. Jelcyn ujawniając swoje stanowisko na ten temat, stwierdził, że chce zapewnić wolność sumienia i wolność religii w rozumieniu *wielokonfesyjności*. Ma również świadomość, że uleganie tendencjom prawosławia jako religii państwowej byłoby identyczne z uleganiem grupom politycznym, szukającym ideologicznej bazy dla totalitarnych działań, a w konsekwencji prowadziłyby do izolacjonizmu politycznego i kulturalnego Rosji².

Nadawanie pierwszeństwa przez organy państwowe jednej religii w wielowyznaniowym społeczeństwie dotyka praw zwolenników innych wyznań. Prezydent FR jednak pośrednio wyniósł patriarchę Wszech Rusi o wiele wyżej niż zwierzchników innych wyznań. Postanowieniem RN RRFSSR z 27 grudnia 1990 r. ogłoszono na prośbę Patriarchy Moskiewskiego i Wszech Rusi Aleksego, dzień Bożego Narodzenia 7 stycznia – dniem wolnym od pracy³.

Jednym z warunków przyjęcia Rosji do Rady Europy – oświadczył zastępca sekretarza generalnego Rady Europy Peter Leuprecht – jest spełnienie przez nią wielu wymagań dotyczących kształtu państwa, by odpowiadało standardom obowiązującym innych członków Rady. Przede wszystkim trzeba, aby FR stała się demokratycznym i pluralistycznym państwem, w którym są przestrzegane prawa człowieka, a wśród nich tak fundamentalne, jak prawo do wolności wyznania. Ekspertcy Rady Europy stwierdzili, że w Rosji nie ma jeszcze dostatecznego respektowania tego prawa. Ich zdaniem relacje między Kościołem prawosławnym a innymi Kościołami nie odpowiadają podstawowym standardom europejskim, wymaganym przez art. 14 Konwencji Praw Człowieka⁴. Nie powinno być tu miejsca na tendencję upaństwowienia jakiegokolwiek reli-

² *Dialog religii w Moskwie*, w: KAI, 2 listopada 1993, s. 11; *Kościół, państwo i dialog międzyreligijny w Rosji postkomunistycznej*, w: KAI, 25 luty 1995, n. 16 /130/, s. 19-20.

³ *Postanowlenije WS RSFSR Ob objawlenii 7 janwaria [Rozdiestwa Christowa] nieraboczim dniem* ot 27 diekabria 1990, *Wiedomosti SND RSFSR i WS RSFSR*, 1991, n. 1, st. 1; *W. S. P o ł o s i n, Cerkow i gosudarstwo*, w: *Narodnyj deputat*, 1993, n. 3, s. 48-49; *W. S. P o ł o s i n, Krug naszych zabot*, s. 28-29.

⁴ KAI, n. 16, s. 18.

gii lub w celu takiej działalności krzywdzenie innej. Rosja stanęła przed trudnym zadaniem stłumienia narastającego działania zmierzającego do uznania prawosławia za religię państwową. Problem ten ciągle pozostaje otwarty.

1.2. Zarzuty zwierzchników prawosławia wobec Kościoła katolickiego

Obniżenie lęku prawosławia przed innymi wyznaniem wymaga przede wszystkim przezwyciężenia koncepcji *terenów kanonicznych prawosławia* traktowanych przez RKP jako *rezerwat*. Z tego powodu RKP oskarża inne wyznania, zwłaszcza Kościół katolicki, o prozelityzm, misjonarstwo i inne *grzechy*⁵. Zresztą sami przedstawiciele RKP, mimo powtarzanych ciągle zarzutów prozelityzmu, nie są w stanie podać żadnych konkretnych przykładów takiej działalności, ograniczając się jedynie do stwierdzeń ogólnych. Przez kilka lat po roku 1990 RKP posługuje się argumentem, równie mało dokładnym jak poprzedni, że Kościół katolicki prowadzi działalność na kanonicznych ziemiach prawosławnych, jakimi – w rozumieniu RKP – miałyby być Rosja. Otóż tu trzeba wyraźnie stwierdzić, że pojęcie terytorium kanonicznego miało swoje, bardzo zresztą ograniczone, zastosowanie w zamierchłej przeszłości i raczej w odniesieniu do stosunków wewnątrz jednego Kościoła. Znaczy to, że na danym terytorium, jeśli było tam już jedno biskupstwo, nie mogło powstać drugie. Jakimś dalekim śladem tej praktyki jest dzisiaj sprawowanie jurysdykcji nad emigrantami greckimi wyłącznie przez Patriarchat Ekumeniczny Konstantynopola i *nie wpuszczanie* na ten teren innych kościołów lokalnych, łącznie z Kościołem greckim, macierzystym dla większości emigrantów. Wszystko to są jednak sprawy *niedzisiejsze* i przenoszenie ich w nasze czasy, a w dodatku rzutowanie ich na stosunki z Kościołem katolickim, jest nie na miejscu⁶. Prawosławni szermują podstawową tezę o kanonicznym terytorium, która jest absurdalna i eklezjologicznie nieuzasadniona. Według nich prawosławie jest Kościołem rosyjskim, natomiast Rosja, jest tylko terytorium prawosławnym, a każdy Rosjanin ma być z natury rzeczy prawosławnym. Władza RKP nie może po-

⁵ KAI, n. 16, s. 20.

⁶ *Kościół katolicki w Rosji – przeszłość i stan dzisiejszy*, w: KAI, 1 lipca 1997, n. 26 /276/, s. 29.

ciągnąć za sobą ludzi religijną i duchową nauką i postawą, dlatego próbuje zabezpieczyć sobie pozycję metodami administracyjnymi i politycznymi⁷.

Zwierzchnicy RKP są podzieleni co do dialogu z innymi związkami wyznaniowymi, a szczególnie z Kościołem katolickim. Zdania patriarchy Aleksego II i metropolity Cyryla są różne, a ten drugi jest popierany przez Synod RKP, który ma raczej postawę zamkniętą i konserwatywną. Patriarcha publicznie wyraża niezadowolenie z mianowania biskupów katolickich na wschodnich terenach Rosji, np. z nominacji Josepha Wertha na katolickiego biskupa Nowosybirska. Jego zdaniem, nie mogłoby do tego dojść, gdyby miasto to nie było uważane za region misyjny. Wyraził również ubolewanie z powodu braku dialogu teologicznego między Kościołem prawosławnym a katolickim⁸. Ogólnie rzecz biorąc, poza tym śladem, jaki zostawił o. A. Mień w Moskwie, w postaci niewielkiej grupy duchownych nastawionych ekumenicznie, przeważa jednak opcja nieekumeniczna, zwłaszcza w odniesieniu do Kościoła katolickiego. Dotyczy to zresztą nie tylko rosyjskiego prawosławia, ale i ukraińskiego. Ta postawa w swej istocie nie jest całkowicie antykatolicką, lecz antyzachodnią, a przecież ta antyzachodniość jest również antykatolicką i antyprotestancką. Jest to kwestia pewnego sposobu przeżywania swojej grecko-bizantyjskiej tożsamości, która przeciwstawia się tradycji i cywilizacji grecko-rzymskiej, uważanej za jednostronnie rzymską. Kościół katolicki jest traktowany jako najpełniejszy wyraz cywilizacji grecko-rzymskiej i w związku z tym pojawia się w stosunku do niego zdecydowana wrogość⁹.

Znajduje to odzwierciedlenie również w zachowaniu i w wypowiedziach duchownych różnego stanu, np. w wywiadzie dla gazety *Sowietskaja Rossija* biskup Ioann, biskup Biełgorodski i Starooskolcki, potępia Kościół katolicki za to, że otwiera nowe metropolie, parafie, placówki misyjne w tych regionach Europy Wschodniej, gdzie większość stanowią prawosławni. Biskup jest zdania, że państwo rosyjskie potrzebuje prawa, które uznałoby prawosławie za religię państwową, i że powinno być zakorzenione w światopoglądzie prawosławnym i prawosławne kryteria moralności. Dlatego, według

⁷ *Traktujmy Rosję z realizmem*, w: KAI, 15 lipca 1997, n. 28 /278/, s. 21-22.

⁸ *Moskiewski patriarcha krytykuje katolików*, w: KAI, 20 maja 1995, n. 38 /152/, s. 17.

⁹ KAI, n. 28, s. 23.

niego, wystarczyłoby wnieść do Konstytucji tylko jedną wzmiankę. Zdaniem biskupa Ioanna, przydałaby się ustawa wyznaniowa przygotowywana wspólnie z RKP, tak jak wcześniej w ustawodawczej działalności państwa powinny być założone podstawy prawosławia, nie tylko przy pracy nad tą ustawą, lecz w całej państwowej polityce¹⁰. Na podstawie tej wypowiedzi widać, że panuje duch konserwatywny i brak jest tolerancji wobec innych wyznań, a szczególnie wobec Kościoła katolickiego.

Na początku lutego 1997 r. w Moskwie została przeprowadzona konferencja Ogólnorosyjskiego Społecznego Ruchu *Rossija Prawostawnaja*. Celem tego ruchu jest stowarzyszenie jak największej liczby osób, którym są drogie tradycje Rosji prawosławnej. Członkowie, zakładając, że większość wierzących należy do Kościoła prawosławnego, żądają, aby ich głos był respektowany we wszystkich kręgach polityki ustrojowej Rosji. Ten ruch stawia przed sobą wielkie zadania, a m.in.: kształtowanie społecznej świadomości na podstawie duchowych wartości prawosławia; rozpowszechnianie ideologii prawosławia nie tylko w kraju, lecz i za granicą; udział w stwarzaniu nowych programów stabilnego rozwoju państwa, form i metod ich realizacji itd.¹¹. Zrzeszając się w jeden Ogólnorosyjski Społeczny Ruch *Rossija Prawostawnaja*, członkowie ruchu podkreślają, że realizacja postawionych zadań oznacza okazanie praktycznej pomocy RKP i Rosji w pokonaniu wielkiego kryzysu duchownego w państwie rosyjskim. Tym sposobem rząd i RKP stałyby się sojusznikami. RKP nieraz wymaga od rządu przejęcia roli opiekuna i głównego promotora prawosławia. Rząd nie zawsze chce i może to zrobić, ponieważ ona w przeważającej większości wiąże się bardzo z rosyjską ideologią nacjonalistyczno-imperialną, gdzie wszystkie siły, które tę ideologię reprezentują, wywierały wpływ na rząd. Tłumaczy to przedziwny sojusz pewnych kręgów cerkiewnych z dzisiejszymi komunistami czy postkomunistami. Jedni i drudzy akceptują tę ideę narodową, i to w jej imperialnej wersji. Z natury rzeczy jest to tęsknota za imperium i dążenie do upaństwowienia prawosławia.

Coraz częściej i głośniejszy słychać różne zarzuty hierarchów prawosławnych pod adresem Kościoła katolickiego. Głównym za-

¹⁰ *Niet vlasti nie ot Boga*, w: Sowietskaja Rossija, 20 ijuń 1996.

¹¹ *Rossija Prawostawnaja*, w: Ruś dierzawnaja, 1997, n. 2 /34/.

rzutem jest prozelityzm, czyli nawracanie ludzi ochrzczonych w Kościele prawosławnym na wiarę katolicką. Ten zarzut bierze się stąd, że RKP stawia tezę – absurdalną – że obalenie bolszewizmu powinno przywrócić *status quo ante* rewolucji sowieckiej, również jeśli chodzi o stan religijnej świadomości społeczeństwa. Według badań statystycznych ponad 70% ludności w Rosji deklaruje się jako ateści, a tylko ponad 10% jako prawosławni. Wobec tego w Rosji mamy do czynienia z klasycznym krajem misyjnym. Kościół katolicki tłumaczy się z tego zarzutu wyjaśniając, że prozelityzm katolicki w Rosji nie istnieje, ponieważ nie nawraca się prawosławnych. Ludzie ochrzczeni w dzieciństwie w cerkwi zostali skazani na wychowanie ateistyczne. Ci ludzie z RKP nie mieli i nie mają żadnych związków. Poza tym, że byli tam ochrzczeni, są kompletnymi ateistami. Niektórzy z nich dopiero teraz odnajdują kontakt z Panem Bogiem czy to w prawosławiu, czy w protestantyzmie, czy w katolicyzmie. Jeżeli odnajdują go w protestantyzmie czy katolicyzmie, to w szerokim znaczeniu można powiedzieć, że przechodzą oni z prawosławia, lecz w rzeczywistości z ateizmu. Wybór wyznania zależy od poziomu kultury, inteligencji, stopnia wychowania. Ci co mają najwyższe wymagania i najwyższy poziom kultury, będą odnajdywali się np. w katolicyzmie. Natomiast ci na bardziej populistycznym poziomie, będą odnajdywali się w baptyzmie czy tzw. wolnych Kościołach. Najbardziej prymitywni zaś będą szli za wymyślonymi na miejscu lub *importowanymi* pomysłami – sektami – typu *Białe bractwo*¹². To jest bardzo ważny podział, którego hierarchowie prawosławni nie rozumieją lub nie chcą zrozumieć. Odrzucanie oskarżenia o prozelityzm przez biskupów katolickich i nuncjusza apostolskiego w Rosji nie dociera do oskarżycieli. Zdaniem patriarchy Aleksego II oczyszczenie się z oskarżenia o prozelityzm stanowi warunek wstępny przed spotkaniem zwierzchników Kościoła katolickiego i prawosławnego. Zażądał on od papieża formalnego potępienia wszelkich przejawów werbowania wyznawców prawosławia¹³.

¹² KAI, n. 28, s. 21.

¹³ KAI, n. 38, s. 17; *Rosja: nuncjusz apostolski odrzuca oskarżenie o prozelityzm*, w: KAI, 2 grudnia 1997, n. 48 /298/, s. 21; *Patriarcha Aleksy II pragnie spotkać się z Papieżem*, w: KAI, 9 grudnia 1997, n. 49 /299/, s. 14.

2. Problemy dotyczące majątku związków wyznaniowych

Ustawa *O wolności wyznań* z 1990 r. zawiera wiele artykułów o stosunkach majątkowych i finansowych związków wyznaniowych. Z chwilą wejścia nowego ustawodawstwa wyznaniowego prawo majątkowe związków wyznaniowych zostało poddane omówieniom szczególnie w Komitecie RN FR ds. Wolności Sumienia, Wyznań, Miłosiernej i Charytatywnej Działalności. W całości RN bardzo dobrze traktowała poczynania i inicjatywy Komitetu. Komitet szczególnie wielki wkład wniósł w rozpracowanie ustaw podatkowych i postanowienia o zwrocie majątku kościelnego. Te dwa zagadnienia będą głównymi tematami badań nad realizacją praw majątkowych Kościoła po wejściu w życie ustawy wyznaniowej.

2.1. Stosunek ustaw podatkowych do związków wyznaniowych

Prace Komitetu RN FR ds. Wolności Sumienia, Wyznań, Miłosiernej i Charytatywnej Działalności nad wniesieniem poprawek do ustawy podatkowej, dotyczącej związków wyznaniowych, dały pozytywny wynik. W istocie związki wyznaniowe zostały zwolnione całkowicie od podatków lub nałożone ulgi pozwoliły lepiej prowadzić ich działalność. Pod koniec roku 1991 rząd przyjął wiele ustaw podatkowych. Art. 12 ust. 4 ustawy RRF SR z 11 października 1991 r. *O opłacie za grunt* całkowicie zwalnia ze spłaty podatku gruntowego między innymi związki wyznaniowe, na ziemi których znajdują się budynki kultu, chronione przez państwo, jako zabytki historii, kultury i architektury¹⁴.

W kolejnych rządowych ustawach wydanych w grudniu tegoż roku chodzi o podatek dochodowy. I tak art. 3 ustawy z 7 grudnia 1991 r. *O podatku dochodowym od osób fizycznych* stanowi o *dochodach, które nie podlegają opodatkowaniu*¹⁵. Do dochodów nie podlegających opodatkowaniu zostały zaliczone – sumy dochodów osób uczących się na dziennych wyższych uczelniach, średnich specjalistycznych i zawodowych, w duchownych zakładach naukowych itd.; – stypendia wypłacane studentom wyższych uczelni, średnich specjalistycznych i zawodowych, duchownych zakładów naukowych

¹⁴ Zakon RSFSR *O płacie za ziemię* ot 11 oktiabria 1991, Wiedomosti SND RSFSR i WS RSFSR, 1991, n. 44, st. 1424 c posledujuszczymi izmienenijami i dopolnienijami.

¹⁵ Zakon RSFSR *O podochnom nalogie c fiziczeskich lic* ot 7 diekabria 1991, Wiedomosti SND RF i WS RF, 1992, n. 12, st. 591 c posledujuszczymi izmienenijami i dopolnienijami.

itd. Został również zmniejszony podatek od ogólnego dochodu, gdy na prośbę osoby fizycznej został on przeniesiony na cele charytatywne, jak również na przedsiębiorstwa, instytucje i organizacje kulturowe, oświatowe, służbę zdrowia itd.

W ustawie z 27 grudnia 1991 r. *O podatku od zysku przedsiębiorstw i organizacji*¹⁶ w art. 7 *O ulgach podatkowych* znajduje się ust. 6, który stanowi: *Opodatkowaniu nie podlega zysk: [...] związków wyznaniowych i przedsiębiorstw, należących do ich własności, od działalności religijnej, produkcji i realizacji przedmiotów kultu i religijnego przeznaczenia, jak również i inny zysk w części skierowanej na realizację statutowej działalności tych związków.*

Art. 4 ustawy z 12 grudnia 1991 r. *O opodatkowaniu dochodów bankowych*¹⁷ w swych ulgach podatkowych jest bardzo podobny do art. 5 ustawy z 13 grudnia 1991 r. *O opodatkowaniu dochodów z działalności ubezpieczeniowej*¹⁸ i art. 8 ustawy z 20 grudnia 1991 r. *O podatku dochodowym z przedsiębiorstw*¹⁹. Artykuły tych ustaw pozwalają zmniejszać podstawę podatkową o sumę, jaką przedsiębiorstwa te *wpłacają na cele charytatywne, na ekologiczne, uzdrowiskowe, oświatowe fundusze [...], związkom wyznaniowym, zarejestrowanym według ustanowionego porządku i innym organizacjom, nie więcej jak 2% podatku dochodowego.* Natomiast art. 9 całkowicie zwalnia od podatku dochodowego *[...] związki wyznaniowe /stowarzyszenia/ – od działalności religijnej i produkcji przedmiotów, koniecznych do sprawowania kultu.* Zgodnie z ustawą z 13 grudnia 1991 r. *O podatku od majątku przedsiębiorstw*²⁰ związki wyznaniowe, organizacje i narodowo-kulturowe stowarzyszenia zostały zwolnione z opodatkowania od posiadanego majątku.

¹⁶ Zakon RSFSR *O nalogie na pribyl predprijatij i organizacij* ot 27 diekabria 1991, Wiedomosti SND RF i WS RF, 1992, n. 11, st. 525 c posledujuszczymi izmieniienijami i dopolnienijami.

¹⁷ Zakon RSFSR *O nalogoobložienii dochodow bankow* ot 12 diekabria 1991, Wiedomosti SND RSFSR i WS RSFSR, 1991, n. 12, st. 595.

¹⁸ Zakon RF *O nalogoobložienii dochodow ot strachowoj diejatielnosti* ot 13 diekabria 1991, Wiedomosti SND RF i WS RF, 1992, n. 12, st. 597 c posledujuszczymi izmieniienijami i dopolnienijami.

¹⁹ Zakon RSFSR *O podochnom nalogie c predprijatij* ot 20 diekabria 1991, Wiedomosti SND RF i WS RF, 1992, n. 12, st. 601.

²⁰ Zakon RSFSR *O nalogie na imuszczestwo predprijatij* ot 13 diekabria 1991, Wiedomosti SND RF i WS RF, 1992, n. 12, st. 559 c posledujuszczymi izmieniienijami i dopolnienijami.

Kolejną ulgę podatkową rząd umieścił w ustawie *O podatku od dodatkowych kosztów*²¹, w której w art. 5 Wykaz artykułów /prac, usług/, zwolnionych od podatku od dodatkowych kosztów znajdują się usługi instytucji kultury i sztuki, związków wyznaniowych, /.../, obrzędowe usługi zakładów pogrzebowych, cmentarzy i krematoriów, przeprowadzenia obrzędów i ceremonii przez związki wyznaniowe.

Art. 11 ustawy z 20 lutego 1992 r. *O giełdach towarowych i handlu giełdowym*²² zabrania związkom wyznaniowym i charytatywnym stowarzyszeniom brać udział w zakładaniu giełdy towarowej. Również art. 14 mieści w sobie zakaz w stosunku do takich organizacji, a mianowicie zabrania związkom wyznaniowym i charytatywnym stowarzyszeniom być członkami giełd towarowych.

Kilka lat później został wydany akt normatywny z 15 października 1993 r. *Zarządzenie Państwowej służby podatkowej FR i Ministerstwa finansów FR „O porządku opodatkowania od zysku związków wyznaniowych i przedsiębiorstw, znajdujących się w ich własności”*²³. W tym akcie prawnym Państwowa Służba Podatkowa FR i Ministerstwo Finansów FR, w odpowiedzi na stawiane pytania, wyjaśnia porządek opodatkowania od zysków związków wyznaniowych i przedsiębiorstw. Tak więc, zgodnie z ustawą z 27 grudnia 1991 r. *O podatku od zysku przedsiębiorstw i organizacji* do 1 czerwca 1992 r. opodatkowaniu nie podlegał zysk otrzymany przez związki wyznaniowe z działalności religijnej i produkcji przedmiotów, koniecznych do sprawowania kultu. W przedsiębiorstwach, będących własnością związków wyznaniowych i korzystających z ogólnie ustanowionych ulg na równi z przedsiębiorstwami innych organizacyjno-ustawowych form, ustawa zwalniała od opodatkowania tę część zysku, która była przeznaczona przez przedsiębiorstwo dla związku wyznaniowego na realizację jego statutowej działalności.

²¹ Zakon RSFSR *O nalogie na dobawlennuju stoimost'* ot 6 diekabria 1991, Wiedomości SND RSFSR i WS RSFSR, 1991, n. 52, st. 1871 c posledujuszczymi izmienenijami i dopolnienijami.

²² Zakon RSFSR *O towarnych birzach i birzewoj torgowle* ot 20 fiewrala 1992, Wiedomości SND RF i WS RF, 1992, n. 18, st. 961.

²³ *Pišmo Gosudarstwiennoj nalogowoj służby RF i Ministerstwa finansow RF „O poriadkie nalogoobloženiija pribyli rieligioznych objedinenij i priedprijatij, nachodiaszczichsja w ich sobstwiennosti”* ot 15 oktiabria 1993, w: Rossijskije wiesti, 25 nojabria 1993.

Ze względu na zmiany, jakie wniosła ustawa z 16 lipca 1992 *O wniesieniu zmian i uzupełnień do systemu podatkowego Rosji*²⁴, od 1 lipca 1992 r. w przedsiębiorstwach będących własnością związków wyznaniowych, na równi z zyskiem z produkcji przedmiotów kultu i przeznaczenia religijnego nie podlega opodatkowaniu również i inny zysk, przekazany przez przedsiębiorstwa w okresie sprawozdawczym związkowi wyznaniowemu na realizację jego statutowej działalności. Takie przedsiębiorstwa powinny prowadzić oddzielny obrachunek zysku od podanych rodzajów działalności.

Ustawy podatkowe, jakie zostały wydane przez władzę wykonawczą zawierają wyjątki i ulgi podatkowe dla związków wyznaniowych i stowarzyszeń charytatywnych. Można więc wnioskować, że rząd wydając takie ustawy, nie traktuje tych organizacji na równi z organizacjami handlowymi²⁵.

2.2. Problem zwrotu majątku kościelnego

Przekazanie zabranego majątku związkom wyznaniowym jest kolejnym problemem, którym się zajął Komitet RN ds. Wolności Sumienia, Wyznania, Miłosierdzia i Charytatywnej Działalności. Jest również jednym z najbardziej podstawowych zagadnień, które budzi wiele problemów u władzy państwowej, jak i u samych związków wyznaniowych. Chociaż ustawa wyznaniowa o tym bezpośrednio nie traktuje, nadając związkom wyznaniowym jedynie prawo do posiadania własności majątkowej, to problem ten regulują inne ustawy.

Już 24 grudnia 1990 r. została wydana przez RN RRFSR ustawa *O własności w RRFSR*²⁶. Art. 19 ust. 1 tej ustawy traktuje o *własności związków wyznaniowych* i zawiera dosłownie dwie części art. 26 ustawy wyznaniowej. Natomiast pozostałe dwa ustępy art. 19 ustawy *O własności w RRFSR* stanowią: ust. 2 – *Stworzone przez związki wyznaniowe przedsiębiorstwa i instytucje jako osoby prawne, mają prawo do pełnej gospodarczej działalności lub prawo roztropnego kierowania majątkiem, który został im powierzony*; ust. 3 – *W wypadku*

²⁴ Zakon RF *O wniesieniu zmian i uzupełnień w nalogowuju sistemu Rossii* ot 16 lipca 1992, n. 3317-1.

²⁵ W. S. Połosin, *Krug naszych zabor*, s. 30.

²⁶ Zakon RSFSR *O sobstwiennosti w RSFSR* ot 24 diekabria 1990, Wiedomosti SND RSFSR i WS RSFSR, 1990, n. 30, st. 416.

likwidacji związku wyznaniowego jego majątek, pozostały po rozliczeniu z budżetem, bankami i innymi wierzycielami, kieruje się na cele, które zostały przewidziane w jego statucie. Mając prawo do posiadania własności, zapewnione przez ustawę wyznaniową i ustawę *O własności w RRFSR* związki wyznaniowe w rzeczywistości z niego w pełni nie mogły korzystać, ponieważ nie posiadały tej własności. W tej sytuacji należałoby wyjść od początku, od zwrotu zabranych świątyń, budynków, ziemi, co później zostało rozpracowane przez Komitet RN.

Do pierwszych prac Komitetu RN FR ds. Wolności Sumienia, Wyznań, Miłosiernej i Charytatywnej Działalności należało przygotowanie rozporządzenia prezydenta w sprawie odzyskania przez związki wyznaniowe zabranego majątku²⁷. Przede wszystkim chodzi tu o etapowy zwrot na własność lub korzystanie przez związki wyznaniowe ze świątyń, budynków, przyległego terytorium i innego majątku religijnego przeznaczenia, znajdującego się w federacyjnej własności. Rozporządzenie wydało kilka postanowień, a mianowicie: w terminie 2-miesięcznym przygotować wykaz świątyń i innego majątku, zwracanego związkom wyznaniowym w pierwszej kolejności; określić terminy, porządek i warunki przekazania świątyń i innego majątku; przy przekazaniu świątyń i innego majątku według możliwości uwzględniać dobro kultury i nauki, mając na względzie zabezpieczenie zachowania zabytków, dostęp dla turystów, wycieczek, wszystkich obywateli. Pracując nad tym dokumentem Komitet uznał, że bardzo ciężko jest znaleźć sprawiedliwe rozwiązanie. Warto tu zaznaczyć, że B. Jelcyn w swych przedwyborczych wystąpieniach obiecał, że jednym z pierwszych postanowień, jakie ma zamiar wydać, miało być właśnie takie postanowienie.

Rząd FR dnia 14 marca 1995 r. wydał nowe rozporządzenie *O porządku przekazania związkom wyznaniowym majątku religijnego przeznaczenia należącego do własności federacyjnej*²⁸ na podstawie ustawy z 23 kwietnia 1993 r. *O przekazaniu związkom wyznaniowym*

²⁷ Razporiazenije Priezidenta RF *O pieriedaczi religiozным organizacijam kulturnych zdanij i inogo imuszczestwa* ot 23 aprielja 1993, Sobranije aktow Priezidenta i Prawitielstwa RF, 1993, n. 17, st. 1455.

²⁸ Postanowlenije Prawitielstwa RF *O poriadkie pieriedaczi religiozным objedinienija odnosiaszczegosia k fiederalnoj sobstwiennosti imuszczestwa religioznogo naznaccienija* ot 14 marta 1995, SZ RF, 1995, n. 12, st. 1059.

*budynków kultu i innego majątku*²⁹ i zgodnie z ustawą z 9 października 1992 r. *Podstawy ustawodawstwa FR o kulturze* i ustawą wyznaniową. W nim ustanowił, że Ministerstwo Kultury FR realizuje przekazanie budynków kultu, pomników historii i kultury, budowli z przylegającym do nich terytorium i innych ruchomości lub nieruchomości majątku przeznaczenia religijnego związkom wyznaniowym do korzystania indywidualnie lub wspólnie z instytucjami i organizacjami kultury FR, natomiast majątkiem znajdującym się we własności federacyjnej – dysponuje Państwowy Komitet FR ds. Kierowania Majątkiem Państwowym. Przekazanie majątku znajdującego się w posiadaniu federacyjnym w posiadanie związków wyznaniowych realizuje Rząd FR wspólnie z Ministerstwem Kultury FR i Państwowym Komitetem FR. Nie podlegają natomiast przekazaniu na własność związkom wyznaniowym bardzo cenne obiekty kulturowego dziedzictwa narodów FR. Dokument ten przewiduje, że sprawami spornymi między organami FR i związkami wyznaniowymi z powodu przekazania własności zajmie się Komitet ds. Związków Wyznaniowych przy Rządzie FR.

Projekt wspomnianego wykazu przepadł w państwowej kancelarii FR. Zamiast oczekiwanego spisu rząd wydawał postanowienie o przekazaniu kolejnych świątyń prawosławnych w Moskwie. Kroki te jednak miały wyjątkowy charakter, natomiast w postanowieniu chodziło o ogólny wykaz i sposób postępowania podczas zwrotu majątku dla wszystkich związków wyznaniowych³⁰.

Na spotkaniu hierarchów Kościołów prawosławnego i katolickiego, które odbyło się 4 maja 1993 r., abp T. Kondrusiewicz i patriarcha Aleksy II, omawiając życie i problemy Kościołów, poruszyli również temat zwrotu własności kościelnych. Arcybiskup stwierdził, że jedna i druga strona ma ostatnio wielkie problemy z odzyskiwaniem świątyń i zwrotem majątku kościelnego³¹. Już 10 czerwca 1994 r. w wyniku interwencji Administratora Apostolskiego dla katolików obrządku łacińskiego europejskiej części Rosji, abpa T. Kondrusiewicza, oraz liderów protestantów rosyjskich Duma

²⁹ Zakon RF *Osnovy zakonodatielstwa RF o kulturnie* ot 9 oktjabria 1992, *Wiedomosti SND RF i WS RF*, 1992, n. 46, st. 2615.

³⁰ W. S. P o ł o s i n, *Krug naszych zabor*, s. 29.

³¹ *Abp T. Kondrusiewicz spotkał się z patriarchą Aleksym II*, w: KAI, 9 maja 1994, n. 49, s. 13.

Państwowa odłożyła dyskusję nad projektem ustawy *O prawach majątkowych i działalności gospodarczej związków wyznaniowych oraz przedsiębiorstw i instytucji w FR*. Powodem tej interwencji był fakt, że do dyskusji nad projektem ustawy nie zostali zaproszeni przedstawiciele związków wyznaniowych. Komisja Dumy Państwowej jednak zareagowała i postanowiła spotkać się z przedstawicielami związków wyznaniowych, przedstawiając im opracowany projekt ustawy. Taki fakt miał również miejsce w 1993 r., kiedy to przedstawiciele związków wyznaniowych, również katolicy, nie byli dopuszczeni do konsultacji nad ustawą *O zwrocie majątków Kościołom i związkom wyznaniowym*. Na mocy tej ustawy tylko związki wyznaniowe oficjalnie zarejestrowane przed 25 października 1990 r., mogą się ubiegać o zwrot swoich majątków. Tymczasem administratury apostolskie dla katolików obrządku łacińskiego w europejskiej części Rosji i na Syberii zostały ustanowione przez papieża Jana Pawła II dopiero w maju 1991 roku. W takiej sytuacji katolicy mieliby trudności z udowodnieniem swych praw do skonfiskowanych świątyń i pozostałego mienia³².

Ze względu na opracowanie ustawy majątkowej rząd rosyjski zobowiązał się do końca roku 1995 zwrócić związkom wyznaniowym 343 obiekty. Najwięcej odzyskał RKP – 322, luteranie – 14, muzułmanie – 3, katolicy tylko – 2 oraz staroobrzędowcy i żydzi – po jednym. Dane te zostały opublikowane w *Zbiorze Ustaw FR*. Ukazanie się ich było najważniejszym i długo oczekiwanim uzupełnieniem rozporządzenia rosyjskiego rządu w maju 1994 r. w sprawie trybu zwracania mienia zabranego związkom wyznaniowym w 1918 roku. Zarówno liczba obiektów podlegających zwrotowi, jak i wykaz związków wyznaniowych, które miały je otrzymać, wzbudziły wiele zastrzeżeń. Lista związków wyznaniowych obejmuje zaledwie 13 z 70 istniejących w FR. Do minusów tego dokumentu należy to, że przewiduje on zwrócenie wierzącym głównie kościołów, podczas gdy do normalnego życia parafialnego, do działalności oświatowej i charytatywnej potrzebne są także i inne obiekty, a tych ogłoszony wykaz zawiera bardzo mało³³.

³² *Rosja: odłożenia debaty parlamentarnej nad ustawą majątkową dotyczącą Kościołów*, w: KAI, 14 czerwca 1994, n. 59, s. 17-18.

³³ *Moskwa: Rząd rosyjski zwróci Kościołom ponad 300 obiektów*, w: KAI, 26 listopada 1994, n. 104, s. 11.

Zwrócenie większej liczby Kościołów katolickich, jak widać, nie jest możliwe, stoi on prawie na ostatnim miejscu listy. Na początku marca 1995 r. doszło do tragicznego spięcia wierzących, broniących praw swojego kościoła, z milicją OMON-u. Przewodniczący Komisji ds. Związków Wyznaniowych, parlamentu rosyjskiego, W. Sawicki, oświadczył, że jego komisja weźmie tę sytuację pod swoją kontrolę. W. Sawicki jako deputowany wysłał również interpelację poselskie na ręce prezydenta Rosji, mera Moskwy i pełniące obowiązki prokuratora generalnego Rosji. Od tego ostatniego zażądał dokładnego zbadania działań w świątyni i w razie konieczności wszczęcia sprawy karnej. W liście do prezydenta między innymi zwrócił uwagę, iż jest to pierwszy przypadek w Moskwie, który pociągnął za sobą tak negatywne skutki na płaszczyźnie religijnej. Podkreślił również przy tym, że ten incydent wynika z bezczynności moskiewskiej i federacyjnej władzy wykonawczej. Według deputowanego, istniejący niepisany sojusz komunistów, agrariuszy i *liberalnych demokratów* Żyrinowskiego doprowadził do odrzucenia gotowego już projektu o zwrocie majątku kościelnego. Natomiast mer Moskwy, J. Łużkow, od dawna prowadzi politykę przyznawania jednostronnych przywilejów RKP, co jest sprzeczne z zasadą konstytucyjnej równości wszystkich wyznań, Kościołów i religii w obliczu prawa. Zdaniem W. Sawickiego, polityka taka nie sprzyja wzrostowi autorytetu Kościoła prawosławnego, ale prowokuje konflikty międzynarodowe i międzywyznaniowe³⁴. Nieobecny w tym czasie w Moskwie abp T. Kondrusiewicz skierował list otwarty do prezydenta B. Jelcyna³⁵. Między innymi arcybiskup zaznaczył, że wprawdzie zachodzące w Rosji przemiany demokratyczne stworzyły nowe możliwości dla duchowego odrodzenia społeczeństwa, w praktyce jednak odrodzenie to napotyka wielkie trudności, wśród których nie ostatnie bynajmniej miejsce zajmuje zwrot majątku kościelnego. Wydane około dwa lata temu postanowienie o przekazaniu Kościołowi budynków służących celom kultowym napotyka w realizacji wielkie trudności, a gdy chodzi o katolików, zwłaszcza Moskwy, ta sprawa stała się w miejscu. Zaaapelował w nim również o pomoc przywró-

³⁴ *Rosyjski parlamentarzysta potępia akcję OMON-u*, w: KAI, 15 marca 1995, n. 21 /135/, s. 14.

³⁵ *List otwarty abpa Tadeusza Kondrusiewicza do prezydenta Rosji Borysa Jelcyna*, w: KAI, 15 marca 1995, n. 21 /135/, s. 22-23.

czeniu sprawiedliwości, w obronie praw ludzi wierzących i w odzyskaniu kościołów przez katolików.

Sprawa wokół incydentu w kościele Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny i oddania go wiernym pozostała na papierze, bez większych konsekwencji. Władze państwa i miasta wielokrotnie obiecywały przekazanie tego kościoła wspólnocie katolickiej, a nawet wydawały w tej sprawie odpowiednie decyzje, ale dotychczas wiernym udało się odzyskać jedynie niespełna 20% jego powierzchni. Resztę w dalszym ciągu zajmuje biuro projektowe, które w dodatku wynajęło część pomieszczeń 15 innym firmom³⁶.

W listopadzie 1997 r. w Moskwie odbyła się międzynarodowa konferencja na temat *Religia i społeczeństwo w Rosji i w Niemczech. Czynniki przemian*. Na tej konferencji dyrektor Instytutu Religii i Prawa w Moskwie, A. Pczelincew, mówił o bezprawiu i niesprawiedliwości towarzyszącym trwającemu obecnie w Rosji procesowi zwrotu własności kościelnej. Między innymi twierdził, że patriarcha Moskiewski bardzo często otrzymuje majątek, który nigdy przedtem do niego nie należał. Podkreślił również, że istniejąca obecnie podstawa ustawodawcza stosunków między związkami wyznaniowymi a państwem w Rosji utrwała tylko tę zaistniałą błędną praktykę. Winą za 90% konfliktów międzywyznaniowych w Rosji A. Pczelincew obciążył przy tym RKP³⁷.

3. Dostęp do środków społecznego przekazu

Kolejnym przedmiotem naszych badań będzie prawo dostępu związków wyznaniowych do środka społecznego przekazu. Ustawa wyznaniowa o środkach społecznego przekazu traktuje w art. 17 i 24. Art. 17 ust. 2 stanowi: *Wyznawanie i rozpowszechnianie wiary obejmuje sprawowanie obrzędów, rozpowszechnianie swoich przekonań w społeczeństwie bezpośrednio lub przez środki społecznego przekazu [...]*. Natomiast art. 24: *Związki wyznantowe mają prawo [...] zakładać środki społecznego przekazu, wliczając w to radio i telewizję, według warunków i porządku ustalonego dla publicznych stowarzyszeń w RRFSR*. Prawie po rocznej działalności tej ustawy

³⁶ *Prasa moskiewska broni akcji milicji w polskim kościele*, w: KAI, 15 marca 1995, n. 21 /135/, s. 14-15.

³⁷ *Rosja: żądania zwrotu majątku są nielegalne*, w: KAI, 9 grudnia 1997, n. 49 /299/, s. 21.

rząd uchwalił nową ustawę z 8 lutego 1992 r. *O środkach społeczne-go przekazu*³⁸.

Na podstawie art. 7 ustawy *O środkach społecznego przekazu* założycielem lub współzałożycielem środków społecznego przekazu może być obywatel, stowarzyszenie obywateli, przedsiębiorstwo, zakład, organizacja i organ państwowy. Ten artykuł wprost nie wymienia związku wyznaniowego, lecz pośrednio pod którąś kategorią mógłby się on znaleźć. Bardzo mocno w tej ustawie został uwypuklony problem niedopuszczalności nadużycia prawa wolności przez środki społecznego przekazu i dziennikarzy. Jest on spowodowany obroną porządku społecznego i troską o poszanowanie godności każdego obywatela. Tak więc art. 4 nie dopuszcza wykorzystywania środków społecznego przekazu w celu popełnienia czynów karalnych, przeprowadzenia gwałtownych zmian w ustroju konstytucyjnym i jednolitości państwa, rozpalenia narodowej, klasowej, socjalnej, religijnej nietolerancji lub zwady. Natomiast art. 51 ustawy zabrania nadużywać praw dziennikarzy do rozpowszechniania informacji w celu zniesławienia obywatela lub odrębnych kategorii osób wyłącznie według przymiotów płci, wieku, rasowej lub narodowej przynależności, języka, stosunku do religii itd.

Porównując powyższe postanowienia z art. 17 ustawy wyznaniowej, który daje możliwość związkom wyznaniowym *wyznawać i rozpowszechniać swoją wiarę i przekonania w społeczeństwie bezpośrednio lub przez środki społecznego przekazu*, i art. 24, który stanowi, że *związki wyznaniowe mają prawo [...] zakładać środki społecznego przekazu, wliczając w to radio i telewizję*, należy zauważyć, że w swej treści są bardziej konkretne. Ustawę *O środkach społecznego przekazu* można więc potraktować jako materiał uzupełniający.

Tak więc prawo dostępu wszystkich istniejących na terytorium FR związków wyznaniowych do środków społecznego przekazu zakłada równość wyznaniową i nie przewiduje żadnych przywilejów. Natomiast sytuacja w rzeczywistości jest zupełnie inna. Pierwszeństwu prawosławia w niemałym stopniu sprzyjają same środki społecznego przekazu. W przemyślanym zachowaniu niektórych działaczy politycznych i państwowych urzędników widać demonstracyjne poparcie tej religii.

³⁸ Zakon RF *O sriedstwach massowej informacji* ot 8 fiewrala 1992, *Wiedomosti SND RF i WS RF*, 1991, n. 7, st. 300.

Do roku 1994 na 1 kanale telewizji rosyjskiej nadawano cotygodniowy magazyn międzywyznaniowy *Nynie /Teraz/*. W tym programie były pokazywane i przedstawiane wszystkie tradycyjne wyznania w Rosji. Wstrzymanie nadawania tej audycji stało się jedną z przyczyn listu wystosowanego do kierownictwa Społecznej Telewizji Rosyjskiej przez muftego W. Gajnutdina, członka Rady ds. Współdziałania ze Związkami Wyznaniowymi przy Prezydencie FR.

Obecnie czas antenowy przeznaczony dla różnych instytucji religijnych odsprzedaje się tym, którzy więcej zapłacą. Zdaniem agencji katolickiej *Blagowiest-Info* w Moskwie, już na samym starcie najlepszą pozycję mają członkowie i wyznawcy bogatych zagranicznych stowarzyszeń i związków wyznaniowych, podczas gdy sytuacja finansowa tradycyjnych wyznań rosyjskich jest bardzo trudna i nie pozwala im na kupienie czasu antenowego. Z tego powodu zaczyna się pojawiać wiele głosów krytycznych wśród ludzi wierzących, spowodowanych brakiem kompetencji, komercjalizacją, polityzacją i sensacyjno-demaskującym charakterem programów telewizyjnych i radiowych. W środkach społecznego przekazu pojawiły się nowe skrajne ujmowanie zagadnień wyzute z prawdziwych treści duchowych danej religii.

Na rynku pojawia się coraz więcej książek wątpliwego pochodzenia i wiarygodności. Prawo każdego związku wyznaniowego *do rozpowszechniania poglądów i przekonań religijnych ustnie, pisemnie i w jakiegokolwiek innej formie* przyczynia się niekiedy do bardzo ujemnych skutków w rozwoju świadomości społeczeństwa. Związki wyznaniowe, korzystając z tego prawa i z prawa wolności rynkowej, zarzucają rynek publikacjami, które wprost lub pośrednio krzywdzą inne wyznania.

Korzystając z art. 24 ustawy wyznaniowej, który nadaje związkowi wyznaniowemu prawo zakładania środków społecznego przekazu, wliczając w to radio i telewizję, Kościół katolicki założył radiostację *Blagowiest* i rozpoczął nadawanie programu *Radia Watykańskiego*. Od lipca 1995 r. zaczęła swoją emisję nowa stacja radiowa *Christianskij Cerkiewno-obszczestwiennyj kanal*, którą kieruje członek Wydziału ds. Edukacji Religijnej i Katechizacji Patriarchatu Moskiewskiego o. I. Swiridow. Stacja ta jest złożona z dwóch zasadniczych bloków, a mianowicie z radiostacji prawosławnej *Sofija* i katolickiej *Blagowiest*, dyrektorem której jest główny redaktor

prokatolickiej, rosyjskojęzycznej gazety *Russkaja mysl* – I. Iłowaj-skaja-Alberti. Ta stacja radiowa obejmuje swym zasięgiem całe terytorium Rosji, jak i terytorium Filipin i Litwy. Autorami wszystkich programów są prawosławni i katolicy, którzy wprost mówią, że robią to dla lepszego zapoznania wierzących z życiem obu Kościołów-siostr. Nad przygotowaniem programów oprócz o. I. Swiridowa pracują inni duchowni prawosławni. Niektórzy z nich są członkami kolegium i rad redakcyjnych katolickich wydawnictw periodycznych takich, jak *Russkaja mysl*, *Istina i Żyźń*, miesięcznika *Simwol*.

4. Zagadnienie zastępczej służby wojskowej

Problem zamiany służby wojskowej na alternatywną cywilną występował od początku zaistnienia władzy radzieckiej. Prawodawstwo radzieckie do lat osiemdziesiątych nie dopuszczało zwolnień ze służby z powyższych przyczyn³⁹. Po raz pierwszy we współczesnej FR prawo obywateli do zamiany służby wojskowej na alternatywną powinność obywatelską zostało ogłoszone w Deklaracji Praw i Wolności Człowieka i Obywatela, przyjętej przez RN RRFSR 22 listopada 1991 roku⁴⁰. Art. 15 nadaje to prawo każdemu obywatelowi FR, którego przekonania są sprzeczne z wykonaniem służby wojskowej. Dokument ten nosi jednak tylko charakter deklaracyjny, dlatego sądzić należy, że pierwszym ustawowym zatwierdzeniem prawa obywateli rosyjskich do zamiany służby wojskowej na alternatywną powinność cywilną była Konstytucja RRFSR 1978 r. we wznowionej redakcji.

Następnym dokumentem prawnym, który zajmuje stanowisko w sprawie wypełniania powinności obywatelskich jest ustawa

³⁹ SURRKP, 1919, n. 17, st. 222-223; *Diekret Ob oswobożdienii ot wojennoj powinosti po religioznych ubieżdżenijach*, w: *Riewolucija i cerkow*, 1919, n. 1, s. 29; K. A. P a j u s o w, *Sowietiskij woinskij dołg i religija*, Moskwa 1964, s. 47; F. M. R u d i n s k i j, *Swoboda sowiesti w SSSR*, Moskwa, s. 24-26, A. S i e b i e n c o w, N. Ł o w i n i u k o w, *Swobodu sowiesti zaszciszczajet zakon*, w: *Narodnyj deputat*, Moskwa 1990, n. 17, s. 80; K. A. P a j u s o w, *Sowietiskij woinskij dołg i religija*, Moskwa 1964, s. 47; *Jeżenedielnik sowietsoj justicii*, n. 26, 1923, s. 592-593, A. P c z i e l i n c e w, *Prawo na altiarnatiwnuju służbu*, w: *Rieligija i prawa czielowieka. Na puti k swobodie sowiesti*, t. III, Moskwa 1996, s. 50-56; A. P c z i e l i n c e w, *Prawo nie strielat. Altiarnatiwnaja graždanskaja służba*, Moskwa 1997, s. 21-33, 62-63.

⁴⁰ Deklaracja praw i swobod czielowieka i graždanina, priniata Wierchownym So-wietom RSFSR 22 nojabria 1991, *Wiedomosti SND RSFSR i WS RSFSR*, 1991, n. 52, st. 1865.

O wolności wyznań z 1990 roku. Art. 7 ust. 1 ustawy bardzo ogólnie traktuje o obowiązkach obywateli, natomiast w ust. 2 stanowi: w wypadkach przewidzianych ustawodawstwem RRFSR, jest dopuszczana zamiana wykonania jednej obywatelskiej powinności na inną. Dla osób, które zgodnie ze swoimi religijnymi przekonaniem nie mogą odbyć służby wojskowej w szeregach Sił Zbrojnych, przewiduje się prawo – stosownie do umowy i porządku ustanowionego przez ustawodawstwo – zamiany takowej służby na inną, nie związaną z wzięciem i noszeniem broni. Tak więc, pojawiła się nadzieja wprowadzenia alternatywnej służby wojskowej, która występowała we wcześniejszych aktach prawnych, lecz nie weszła w życie.

Takie rozwiązanie problemu ludzi, którzy ze względu na swoje religijne przekonania nie mogą odbyć służby wojskowej, mogłoby również pomóc państwu podnieść z sytuacji kryzysowej np. służbę zdrowia, a jednocześnie przynieść pożytek wojsku. Można byłoby stworzyć dla młodych wierzących ludzi służbę wewnątrzwojskową w szpitalach, gdzie mogliby oni być np. pielęgniarkami. Natomiast ich fundusz płacy zarobkowej zostałby częściowo przekazany do odpowiednich jednostek wojskowych. Lecz w art. 7 ustawy została sformułowana tylko norma odsyłająca, która przyznaje, że w wypadkach przewidzianych przez ustawodawstwo RRFSR, jest dopuszczana zamiana wykonania jednej obywatelskiej powinności na inną⁴¹.

Tak więc analiza sytuacji związanej z przestrzeganiem wolności wyznania i praw wojskowych z poborów lub na kontrakcie wykazuje, że w FR nie ma żadnej polityki państwowej w dziedzinie wyznania osób wojskowych. Ustawa wyznaniowa, jak wszystkie inne akta prawne dotyczące wojskowych, powinna była wejść w życie z odpowiednimi postanowieniami i wytycznymi Ministerstw Sił Zbrojnych. Jednak do tej pory nic się nie zmieniło. Oficjalnym motywem jest to, że wojskowi reprezentują bardzo niski poziom religijny. Faktyczną przyczyną nie realizacji ustawy jest aktywne wewnątrzresortowe przeciwdziałanie struktur wychowawczych, które zostały skompletowane z pracowników politycznych z ateistycznymi poglądami. Niemniej jednak dzisiaj w dziedzinie wzajemnych stosunków między państwem i związkami wyznaniowymi zaczyna się poszukiwanie nowych form współpracy. Została utworzona Rada ds. Wza-

⁴¹ A. Siebiencow, N. Łowiniukow, Swobodu sowiesti zaszciszczajet zakon, s. 80-81, W. S. P o ł o s i n, *Cerkow i gosudarstwo*, w: Narodny deputat, 1993, n. 3, s. 49.

jemnych Stosunków ze Związkami Wyznaniowymi przy Prezydencie FR i analogiczna komisja przy rządzie FR, które to pracowały nad wydaniem ustaw dotyczących wojskowych i powinności służby wojskowej⁴².

W ustawie z dnia 24 sierpnia 1992 r. *O obronie*⁴³ art. 4 *Pełnomocnictwo RN FR w dziedzinie obrony* zawiera przepis o porządku zamiany służby wojskowej na państwową zamienną służbę wojskową /służbę alternatywną/.

Rok 1993 był rokiem szczególnie obfitym ustawodawczo również w dziedzinie wojskowej. Przyjęto kilka aktów prawnych, których konkluzją był art. 59 Konstytucji FR z 1993 r., który w ust. 3 stanowi: *Obywatel FR w wypadku, jeżeli jego przekonania lub wyznanie jest sprzeczne z odbywaniem służby wojskowej, jak również zgodnie z innymi ustanowionymi przez ustawy federacyjne wypadkami, ma prawo na zamianę jej na alternatywną służbę cywilną*. Otóż w styczniu 1993 r. została wydana ustawa FR *O statucie wojskowych*⁴⁴, gdzie w art. 8 były przedstawione przepisy dotyczące wolności sumienia i wyznania dla osób wojskowych⁴⁵. Zostały stworzone możliwości, według ust. 3, do indywidualnego korzystania z religijnej symboliki, literatury i przedmiotów kultu. Art. 8 ust. 4 tej ustawy stanowi, że *państwo nie jest zobowiązane zaspokajać potrzeby wojskowych, związanych z ich religijnymi przekonaniem i koniecznością sprawowania obrzędów religijnych*, a według następnego ustępu – utworzenie związków wyznaniowych w jednostkach wojskowych jest niedopuszczalne.

Kolejnym ważnym dokumentem jest ustawa z dnia 11 lutego 1993 r. *O obowiązkach wojskowych i służbie wojskowej*⁴⁶. W niej zo-

⁴² M. K u z n i e c o w, *Prawa człowieka*, w: *Niezawisimoje wojennoje obozrieniye*, 25 kwietnia 1996.

⁴³ Zakon RF *Ob obronie* ot 24 sientiabria 1992, *Wiedomosti SND RF*, 1992, n. 42, st. 2331.

⁴⁴ Zakon RF *O statucie wojennoslužaszcich* ot 22 janwarja 1993, *Wiedomosti SND RF i WS RF*, 1993, n. 6, st. 188.

⁴⁵ Tamże, art. 8 ust. 1: *Wojskowi w czasie wolnym od służby mieli prawo brać udział w nabożeństwach i ceremoniach religijnych, tak jak osoby świeckie*.

ust. 2: *Osobom w służbie czynnej nie pozwala odmawiać wypełnienia swoich obowiązków służbowych z motywów religijnych i wykorzystywać swoje wojskowe pełnomocnictwo do propagowania jakiegokolwiek stosunku do religii*.

⁴⁶ Zakon RF *O wojskoj objazannosti i wojennoj służbie* ot 11 fiewraja 1993, *Wiedomosti SND RF i WS RF*, 1993, n. 9, st. 325.

stał bardziej szczegółowo przedstawiony i omówiony problem służby alternatywnej. Art. 1 *o powinności wojskowej* w ust. 2 stanowi: *Obywatel FR ma prawo zgodnie z ustawą zamiast służby wojskowej pełnić służbę alternatywną.* Do organów spraw wewnętrznych, na podstawie art. 3 ust. 2, według ich kompetencji, należy obowiązek przeprowadzania poszukiwań i na podstawie prawnej dokonywania zatrzymań obywateli, którzy uchylają się od wojskowej rejestracji, od służby wojskowej lub wojskowych zebrań, wojskowej służby czynnej i alternatywnej. Dokumentacja wojskowa nie powinna zawierać wiadomości o narodowości, wyznaniu, przynależności do jakiegokolwiek partii politycznej lub do innych społecznych stowarzyszeń i ruchów⁴⁷. Zwolnieni od powołania do wojska, według art. 20 ust. 1, mogą być tylko ci, którzy są lub już byli w wojskowej służbie czynnej lub alternatywnej. Natomiast do rezerwy mogą być przenieszeni ci, którzy byli w wojskowej służbie czynnej, jak i ci, którzy odbywali służbę alternatywną, lecz nie ze względów przekonań religijnych⁴⁸. Każdy obywatel, uczący się w dziennych szkołach zawodowych i technikach, ma prawo do otrzymania odroczenia od poboru do służby wojskowej na czas nauki. Natomiast studenci płci męskiej dziennych i wieczorowych zakładów naukowych są zwolnieni z zebrań wojskowych, a studenci zaocznych zakładów naukowych – na czas sesji egzaminacyjnej i pisania pracy⁴⁹. Postanowieniem RN FR z 19 maja 1993 r.⁵⁰ zostały wniesione zmiany do ustawy *O wojskowych obowiązkach i służbie wojskowej*. Przy zastosowaniu art. 21 pod nazwą *zakłady naukowe* trzeba rozumieć szkoły mające akredytację państwową. Prawo do odroczenia od poboru do służby wojskowej nadaje się na czas nauki obywatela w granicy normatywnego czasu opanowania zasadniczych oświatowych programów, ustanowionych przez państwowe i miejskie zakłady oświatowe.

Przyjęta w powszechnym referendum 12 grudnia 1993 r. Konstytucja FR w art. 59 ust. 3 gwarantowała alternatywną służbę cywilną.

⁴⁷ Tamże, art. 7.

⁴⁸ Tamże, art. 50.

⁴⁹ Tamże, art. 21 i 53.

⁵⁰ Postanowienie WS RF *O porządkie wwieidienija w diejstwije Zakona RF „O wojskowej objazannosti i wojennoj służbie”* ot 11 fiewrala 1993 s izmienenijami i dopolnienijami, wniesionnymi postanowieniem WS RF *O niekotorych mierach, swiazannyh s ispolnieniem Zakona RF „O wojskowej objazannosti i wojennoj służbie”* ot 19 maja 1993, *Wiedomosti SND RF i WS RF*, 1993, n. 26, st. 973.

Tak więc, prawo obywateli do zamiany służby wojskowej na alternatywną cywilną zostało zatwierdzone jako prawo konstytucyjne obywateli FR. Jednak to prawo nie ma realizacyjnego mechanizmu. Nieprzypadkowo ujawniły się w społeczeństwie rosyjskim dwie kategorie młodzieży – *więźniowie sumienia* i masowo uchylający się od służby w Siłach Zbrojnych. Jeżeli w latach poprzedzających *perestrojkę* i reformy w ZSRR, *odmawiających* było około tysiąca na rok, to w następnych latach sytuacja ta nagle się zmieniła. Tylko w 1996 r. w FR takich *odmawiających* było około czterdziestu tysięcy. Przyczyną takiego stanu rzeczy są globalne zmiany w sytuacji politycznej i zlikwidowanie obrazu wroga; ciężkie naruszenia praw człowieka w armii i *diedowszczina*; odkrycie prawdy historycznej o przestępstwach, które popełniało wojsko zarówno przeciwko swojemu personelowi, jak i przeciwko całej ludności; wykorzystywanie wojska do rozwiązywania wewnątrzpolitycznych problemów, np. wojna w Czeczenii itd.⁵¹

Mimo że służba w armii jest konstytucyjną powinnością obywateli rosyjskich, wielu z nich nie chce mieć z nią do czynienia i są gotowi narazić się na ryzyko i ponieść odpowiedzialność karną za uchylanie się od wezwania do wojska. Według danych statystycznych, w sądach FR w latach 1991, 1992, 1993 i 1994 osądzono odpowiednio 596, 389, 709, 883 *uchylających się* od służby wojskowej na podstawie art. 80 kodeksu karnego RRF SR *Uchylenie się od wezwania do służby wojskowej*⁵². Przy tym praktyka sądowa zesłała na wątpliwe tory, kiedy to młode osoby, uchylające się od wezwania do wojska z przekonań religijnych /głównie są to protestanci/ otrzymują karę pozbawienia wolności, a po jej odbyciu – kolejne wezwanie, na które następuje odmowa i nowa, bardziej surowa kara. Taka spawa ciągnie się do 27 roku życia, do granicy wieku otrzymują wezwania do wojska. Są fakty, kiedy *uchylający się* może być dwa lub nawet trzy razy karany za uchylenie się od kolejnego wezwania⁵³. Warto tu przypomnieć zasadę łacińską, która

⁵¹ A. P c z i e l i n c e w, *Prawo na alternatywną służbę*, s. 61-62; A. P c z i e l i n c e w, *Prawo nie strielat'*, s. 57-58.

⁵² Od 1 stycznia 1997 r. wszedł w życie nowy k. k. FR, który w art. 328 przewiduje odpowiedzialność karną za uchylenie się od wojskowej i alternatywnej służby; A. P c z i e l i n c e w, *Prawo nie strielat'*, s. 88.

⁵³ A. P c z i e l i n c e w, *Prawo na alternatywną służbę*, s. 62; A. P c z i e l i n c e w, *Prawo nie strielat'*, s. 58-59.

w tym przypadku jednak nie została zastosowana, a mianowicie – *non bis in idem*.

W całości na ławę oskarżonych bez kwalifikowanej obrony trafia nie więcej jak 4% uchylających się. Przy tym ryzyko bycia pociągniętym do karnej odpowiedzialności za uchylenie się od kolejnego wezwania do służby wojskowej z każdym rokiem staje się mniejsze.

Uwzględniając, że Konstytucja FR jest aktem bezpośredniego działania i ma większą moc prawną, biorąc również pod uwagę, że międzynarodowe akta prawne mają pierwszeństwo nad wewnętrznym rosyjskim ustawodawstwem, organy prokuratury często odmawiają założenia sprawy karnej dla *uchylających się* od służby wojskowej. Sądy coraz częściej stosują wprost przepisy konstytucyjne i wydają wyroki pozytywne dla *uchylających się*. Tak więc znalazł się prawny sposób uchylenia się od służby wojskowej. Wiele młodych osób zabezpieczając się, przesyła w pierwszej kolejności list do prezydenta, żeby on jako gwarant praw człowieka bronił ich praw do zamiany służby wojskowej na alternatywną cywilną. Ponieważ samej alternatywnej służby na razie nie ma, to rodzi się taki problem, że młodzi ludzie w efekcie nie odbywają ani służby wojskowej ani alternatywnej – cywilnej.

Taka totalna odmowa nie służy wzmocnieniu porządku prawnego. Rozwiązaniem tej sprawy w pierwszej kolejności powinno być zainteresowanie Ministerstwo Obrony FR /odtąd: MO FR/, ponieważ taka sytuacja podważa pogotowie bojowe Sił Zbrojnych. Jednak dzisiejsze zwierzchnictwo MO FR zamiast dążyć do stworzenia ustawy *O alternatywnej służbie*, wszelkimi sposobami temu przeszkadza. W listach przesyłanych na ręce przewodniczącego Dumy Państwowej z 13 maja 1995 i z 5 listopada 1996 r. MO FR prosiło o wstrzymanie się od przyjęcia takiej ustawy. Widocznie kierownictwo MO FR uważa, że z chwilą przyjęcia tej ustawy cała młodzież zwróci się z prośbą o alternatywną służbę. Te obawy są bezpodstawne, gdyż nie każdy zechce sobie przedłużyć czas służby o taki, jaki przewiduje się dla służby alternatywnej. Natomiast państwo będzie zmuszone stymulować służbę w Siłach Zbrojnych, żeby zrobić ją bardziej pociągającą i autorytatywną⁵⁴.

⁵⁴ A. Pczelincew, *Prawo na alternatywną służbę*, s. 63; A. Pczelincew, *Prawo nie strielat*, s. 60.

Brak ustawy o cywilnej służbie alternatywnej nie tylko zagraża prawu człowieka do wolności sumienia i przekonań, lecz także w pewnej mierze destabilizuje polityczną sytuację w Rosji. W roku 1991, kiedy były republiki bałtyckie powiadomiły o swojej państwowej niezależności, jednym z argumentów było to, że centralna władza federacyjna nie wypełnia praw człowieka, w tym prawa do odmowy służby wojskowej. Tegoż roku państwa bałtyckie przyjęły prawo do odmowy służby wojskowej⁵⁵.

Podsumowanie

Po kilkudziesięciu latach negacji wszelkich przejawów religii w byłym Związku Radzieckim, wejście ustawy wyznaniowej spowodowało wiele problemów i zmian w ustawodawstwie FR. Przedstawienie wybranych zagadnień, ukazuje wejście ustawy z praktycznej strony oraz różnicę między teoretycznym i praktycznym jej zastosowaniem, tak w życiu społecznym, jak i w życiu samych związków wyznaniowych.

Dotykając problemu pierwszeństwa jednej religii nad innymi i upaństwowienia religii prawosławnej, można stwierdzić, że art. 5 i 10 ustawy wyznaniowej nie są do końca respektowane i realizowane. Zasada równości międzywyznaniowej w rzeczywistości nie zaistniała, a porozumienie w tej sprawie będzie bardzo skomplikowane lub wręcz nie możliwe. Niechęć RKP do Kościoła katolickiego narastającą przez wieki będzie bardzo trudno zmienić. Katolicyzm nadal jest traktowany według dziewiętnastowiecznej klasyfikacji, a mianowicie, jest zaliczany do wyznań zagranicznych i tolerowanych.

Pozytywnymi natomiast, okazały się skutki działalności władz wykonawczych w sprawie zwolnienia związków wyznaniowych z wszelkich możliwych podatków. Omawiane ustawy podatkowe i dokumenty wyjaśniające podają, że związki wyznaniowe nie są płatnikami podatku od zysku, uzyskanego od religijnej działalności, produkcji i realizacji przedmiotów kultu i religijnego przeznaczenia. Gorzej wygląda sprawa zwrotu majątku kościelnego. Mimo, że z treści postanowień wynika, że są zdrowe podstawy do realizacji szybkiego powrotu przynajmniej części zagrabionego mienia zwią-

⁵⁵ A. Pczelincew, *Prawo na alternatywną służbę*, s. 63-64; A. Pczelincew, *Prawo nie strzelać*, s. 60-61.

ków wyznaniowych, praktyka w tym przypadku okazała się inna. Władze centralne i lokalne faworyzując Kościół prawosławny, udzielają mu różnych przywilejów, również w sprawie szybkiego oddania miejsc kultu.

Prawo związków wyznaniowych do swobodnego korzystania ze środków społecznego przekazu i zakładanie ich, choć teoretycznie zagwarantowane jest ustawą, w praktyce także napotyka na pewne trudności. Władza państwowa chociaż daje taką możliwość, pośrednio przeszkadza w jej wykonaniu. Wynika to z niewłaściwej komercjalizacji tych środków oraz ogólnej niechęci, polegającej na utrudnianiu procedury formalnej. Mimo wszelakiego rodzaju trudności, działalność wyznaniowych środków społecznego przekazu, zaczyna się coraz bardziej rozszerzać i obejmuje co raz to nowsze dziedziny.

Nadal pozostaje otwartym problem alternatywnej służby wojskowej w FR. Spuścizna wieloletniego wychowania politycznego nie pozwala na rozwiązanie ciągle narastających problemów w wojsku. Wydaje się, że wydanie ustawy o alternatywnej służbie wojskowej byłoby mądrym kompromisem między obowiązkiem a prawem. Taka ustawa rzeczywiście byłaby w stanie zmniejszyć narastające konflikty w społeczeństwie i bronić praw młodych obywateli.

**Problems caused by putting into effect of the law
of the RSFSR ON FREEDOM OF RELIGION of October 25, 1990**

Putting into effect a new law of the RSFSR *ON FREEDOM OF RELIGION* of October 25, 1990 caused many problems in public life and in life of religious communities in particular. This article introduces some of them, which became a subject of discussion. They are: interreligious equality, legislative acts concerning ownership of religious associations, access of religious associations to media and alternative military service.

Formally the law of the RSFSR *ON FREEDOM OF RELIGION* of October 25, 1990 guarantees interreligious equality but in reality this principle is not respected. It has not been put into practice on the full scale and agreement in this sphere meets many obstacles or may be even impossible. A dislike of the Russian Orthodox Church for the Catholic Church increasing with ages is difficult to change. Catholicism is treated according to 19th century classification that means as a foreign and tolerated religion.

However, the effect of the executive power activity as for tax exemption of religious associations was positive. Religious associations and their enterprises got ri-

ght to provide their religious activity according to their statute benefiting from tax relieves and tax exemption. The things with restitution look worse. Though the law founds a basis for quick restitution of at least a part of seized property of religious associations reality appears to be different. Recognition of the priority of the Orthodox Church by the government and local authorities entails great privileges for it at the expense of other religious associations also as for restitution of cult erections, buildings and grounds that used to be their property.

Right of religious associations for free access to media and founding their own ones though is guaranteed by the law in reality also meets with many difficulties. Having given such a right authorities prevent from exercising it. It results from over commercialisation of media and general reluctance, which consists in unnecessary complicating of formalities. But in spite of the difficulties the scale of broadcasting of religious media is constantly widening.

The problem of alternative military service is still open in the Russian Federation. Legacy of long-term political up bringing do not let solve an increasing amount of problems in the army. A law on alternative military service would be a wise compromise between duty and legislation. Such a law would be able to lessen the tension in society and to protect rights of young citizens.